Guía didáctica

Orientacións para o profesorado

1. Introdución

- ✓ As catro unidades didácticas interactivas creadas por José Fernández Maneiro nunha licenza por formación para o curso 2021-22 da Consellería de Cultura, Educación e O.U. da Xunta de Galicia, son:

    - **A organización Política.**
    - **A actividade económica.**
    - **Globalización e Desigualdade**
    - **Outro xeito de vida é posible? O desenvolvemento sostible.**

- ✓ **Materia: Xeografía e Historia**

- ✓ **Destinatarios: Alumnas/os de 3º ESO**

- ✓ **Ámbitos de desenvolvemento:**

    - **Ámbito físico:** Uns dos obxectivos é proporcionar material para a ampliación do **proxecto E-Dixgal** ao nivel de 3º ESO, se ben será posible usar os materiais en calquera aula de informática con equipamento básico, en aulas que conten con pizarra dixital ou canón de proxección, ou mesmo de xeito individual no domicilio particular do alumno (PC, tablet, móbil) o que lle valería como axuda ao estudio na casa, tanto para alumnos/as como para pais/nais.

    - **Ámbito curricular: Xeografía e Historia 3º ESO, Xeografía ,** con propostas de **interdisciplinariedade** con **LGL 3 e LCL 3**

    - **Ámbito metodolóxico**: traballo por competencias, colaborativo, activo, interdisciplinar e de traballo por proxectos (ABP)

- ✓ **Interface:** Moi sinxela, baseada nun menú despregable, situado na parte superior, dende o cal se pode acceder a cada un dos distintos apartados cun simple clic.

    - En cada unha das páxinas aparecen iconas que nos enlazan con outros contidos internos ou externos (ver Manual de uso).

    - Para facilitar a consulta dos contidos, dentro dun mesmo apartado podemos avanzar ou retroceder polas páxinas grazas a unhas frechas de avance e retroceso na parte inferior dereita e esquerda.

    - As actividades aparecen sempre nunha nova pestana de forma que poida intercambiar actividade e contido de xeito sinxelo e rápido, realizar a consulta oportuna e volver ás actividades.

    - Tanto o contido curricular, como material gráfico (gráficas, mapas, táboas, infografías …) e os proxectos de traballo se proporcionan en pdf, para así poder descargar e imprimir se se considera necesario.

2.Obxectivos do recurso

O recurso consta de catro unidades nas que se desenvolven secuencias didácticas completas , nas cales se integran os contidos curriculares nunhas condicións que leven á investigación, ao tratamento da información e, finalmente, á comunicación do aprendido. Proxectar, investigar, comunicar.

Procuraremos provocar conflitos cognitivos desde o interese e a motivación, propoñendo retos que só poderán solucionar eles – as alumnas e alumnos – de forma activa e colaborativa. Xa que logo, estamos a falar dos cimentos da base do traballo por proxectos.

Perseguimos unha lóxica disciplinar lonxe da tradicional e analítica, na que as partes compoñen o todo. Estamos máis preto da procura dun traballo intersdisciplinar, coordinado e globalizador no que se activen as capacidades de síntese e interrelación de diferentes elementos na procura da consecución dun produto final.

Neste sentido, no marco curricular do ensino secundario, a procura de retos comunicativos por diversos medios (escritos, orais, multimedia, dixitais…) e en diferentes situacións (pequeno e gran grupo, de exposición, de debate…) non poden esquecer as materias relacionadas coas linguas (importante o TIL) ou mesmo coas tecnoloxías da información e comunicación (TIC) Pretendemos centrarnos nas primeiras (coordinación e interdisciplinariedade con Lingua galega e Lingua castelá, fundamentalmente), sen esquecer a cara tecnolóxica e dixital con todas as súas posibilidades de comunicación.

O fin último trataría de ser o desenvolvemento da metacognición, a planificación e uso de estratexias, os procesos avaliativos e as transferencias do coñecemento, unha vez interiorizado este.

En síntese, os obxectivos principais son:

- **Desenvolver 4 unidades didácticas de Xeografía de 3º ESO**: **A organización política; A actividade económica; A Globalización e Desigualdade; Outro xeito de vida é posible? O desenvolvemento sostible.**
- Compartimentar cada unidade nun espazo web cos apartados seguintes:
    - **Desenvolvemento do contido curricular** que sirvan como apoio ao traballo do alumnado.
    - **Propostas de proxectos ou situacións problema**, desenvolvidos nas súas secuencias didácticas, con **material de apoio ao traballo colaborativo** do alumnado, **de alicerce metodolóxico** (interdisciplinariedade e ABP ao profesorado) e, finalmente, **de avaliación.**
    - Repositorio de recursos dixitais para profesorado e alumnado: **Cartografícos, modelos gráficos e infografías.**
    - **Actividades interactivas variadas con autoavaliación** para o tratamento de cada un dos contidos curriculares.
    - **Zona de recursos de apoio e ampliación: Máis (con materias e enlaces complementarios)**

2. Contidos curriculares

Os contidos curriculares que se van desenvolver no proxecto están en relación cos seguintes bloques de contido reflitidos para Xeografía e Historia de 3º de ESO no DECRETO 86/2015, do 25 de xuño, polo que se establece o currículo da educación secundaria obrigatoria e do bacharelato na Comunidade Autónoma de Galicia: **BLOQUE 1. O MEDIO FÍSICO** e **BLOQUE 2. O ESPAZO HUMANO.**

A continuación recollemos os contidos, criterios de avaliación e os correspondentes estándares de aprendizaxe que imos integrar en cada unha das unidades integradas propostas:

Unidades	Contidos
1. A organización política	Organización política e territorial de España.
2. A actiividade económica	Sectores de actividade económica. Sectores económicos en Europa, en España e en Galicia. Sistemas económicos do mundo. Recursos naturais e actividades agrarias. Pesca: tipos e problemática. Sector industrial. Rexións industrializadas do mundo. Actividades terciarias: transporte. Actividades terciarias: comercio. Turismo.
3. Un mundo en conflito: Globalización e Desigualdade.	Causas do desenvolvemento desigual no mundo. Débeda externa. Tensións mundiais e subdesenvolvemento. Solucións ao problema.
4. É posible outro xeito de vida? Os recursos naturais e o desenvolvemento sostible.	Aproveitamento e futuro dos recursos naturais. Desenvolvemento sustentable.

No momento no que expoñíamos os obxectivos, falabamos de tratamento da información, de comunicar, investigar, planificar, transferir coñecementos, colaborar, avaliar… A aprendizaxe, máis que en actividades illadas, cobra sentido en secuencias didácticas que marcan procesos nos que é necesario poñer en acción varias competencias de xeito simultáneo en contextos educativos que precisan de contidos, ferramentas, habilidades e procesos intelectuais diversos. Polo tanto, non se nos ocorre mellor contexto para desenvolver as competencias clave que o traballo por proxectos.

Así, imos propoñer tarefas nas que desenvolvamos:

- A competencia social e cívica: comportamentos cívicos, igualdade e diferencia, diversidade cultural, resolución de problemas e toma de decisións, colaboración e cooperación, interpretación da problemática social …
- A competencia en comunicación lingüística: planificación e produción textual, comunicación escrita e oral, vocabulario, busca e e tratamento de información, escoitar activamente, dialogar e interactuar.
- A competencia para Aprender a aprender: planificar, estratexias de resolución de problemas, procesos avaliativos (auto e co-avaliación) …
- Conciencia e expresións culturais: usar recursos expresivos diversos, creatividade, respecto polas diversidade cultural …

- A competencia dixital: utilizar recursos tecnolóxicos, busca de información con sentido crítico, principios éticos no uso das TIC …
- A competencia matemática e competencias básicas en ciencia e tecnoloxía: interpretación de datos e gráficas, resolución de problemas, obxectividade e veracidade …
- Sentido da iniciativa e espírito emprendedor: planificar, buscar estratexias en diversos contextos, iniciativa no traballo colaborativo …

3. Metodoloxía

Poderiamos resumir as ideas básicas nas que cimentamos a proposta metodolóxica en tres palabras: **Proxectar , investigar, comunicar**. O obxectivo é **provocar conflitos cognitivos que se vaian resolvendo a través das secuencias didácticas propostas, secuencias con coherencia interna, interdisciplinares na medida do posible. Finalmente, o proceso lévanos á elaboración dun produto final que comunique os coñecementos adquiridos e interiorizados e, sempre, co cordón umbilical que nos una ao mundo, á realidade que nos toca vivir… e comprender.**

Trátase de provocar procesos intelectuais que leven desde a investigación á reflexión, á crítica, á análise, a sintetizar e concluír, a facer, actuar, experimentar, a expresarse e comunicar. E **sempre interactuando, traballando e aprendendo en grupo**.

Por outra parte, este sistema de traballo permite ir avanzando a ritmos e niveis de "profundidade" de traballo diferentes. Ademais, os membros o equipo interactúan tamén na axuda e apoio no traballo. De todos os xeitos, na primeira unidade (A organización política) preséntanse modelos de reforzo para alumnado que o necesite (apattado Guías- Táboas de contido – reforzo)

Nesta guía didáctica non pretenderei desenvolver toda a metodoloxía de traballo activo e colaborativo, mais si propoñemos unha serie de pequenas cuestións que espero sirvan de axuda:

- Traballar sempre en pequeno ou, no seu caso, en gran grupo**. Non se trata de que "de vez en cando" fagan un "traballo en equipo", senón que estean organizados de forma estable e permanente en polo menos unha secuencia didáctica completa co obxectivo de aprender xuntos.**
- **O número ideal de compoñentes dos grupos sería de catro** (como máximo cinco), cunha **estrutura heteroxénea** (a nivel competencial, de xénero, responsabilidade, autonomía …) **e estable**. Neste sentido podemos optar por manter o grupo durante todo o curso, só durante unha secuencia didáctica completa ou ir facendo pequenos cambios ao longo do curso (ir intercambiando un ou dous membros) A estabilidade facilita a marxe de mellora na organización, traballo, cooperación e resultados.
- Deixar ben claro a forma de traballar, a secuencia didáctica que se vai seguir. Os grupos de traballo deben saber que e como traballar en cada momento.
- Neste sentido, presentamos de xeito moi resumido, algunha proposta:
    - **Repartir o traballo de forma equitativa, de tal xeito que cada membro do equipo traballa en apartados diferentes** e logo "explica" o contido aos demais. Esta forma de traballo forza ao alumnado a colaborar e cooperar xa que o todo depende de cada parte. O lado negativo está en que o grupo debe ser equilibrado en canto a nivel competencial. No caso de que un membro teña un nivel competencial inferior, teremos un problema, tanto para o grupo (o "produto final" depende de cada parte) como para o alumno/a con maiores problemas competenciais (sentirase frustrado e minará as bases da súa autoestima) De todos os xeitos, a última palabra debe estar no grupo de traballo: dos erros tamén se aprende… e sempre hai tempo de cambiar o rumbo.
    - **Todas e todos traballamos en todo**. É dicir, o grupo vai avanzando en equipo, de xeito simultáneo, colaborando no traballo sobre o mesmo contido. Isto permite debater e profundar nos contidos a todos os membros do equipo, ao mesmo tempo que ir a cada un/unha ao seu ritmo. O perigo está en que algún membro se deixe ir e se "aproveite" do traballo do resto do grupo; claro queda que cando chegue o final atopará que os seus resultados distarán moito do nivel mínimo esixido. É dicir, cando teñan que redactar o texto expositivo ou argumentativo, o comentario dunha imaxe ou unha gráfica, a elaboración dun

glosario, a presentación oral …. atoparanse con moitas dificultades. Volvemos ao mesmo: dos erros tamén se aprende… e sempre hai tempo de cambiar o rumbo.

- Posiblemente, a solución está nun **sistema mixto**, no que se vaian alternando diversos modos de traballar e colaborar. O traballo en equipo, activo, colaborativo e cooperativo, solidario, con axuda mutua e respecto ás diferenzas son valores que unha vez interiorizados no grupo axudarán a atopar o camiño máis axeitado ao equipo coma colectivo e a cada membro de forma individual.
- E seguindo estes valores, tamén é importante a **interacción entre diferentes grupos de traballo**. Non se trata de competir polo mellor resultado entre eles, senón máis ben aprender xuntos con axuda mutua. Trátase de colaborar cooperando, formando unha comunidade educativa con obxectivos comúns.
- Neste sentido, cabe a posibilidade de que un membro dun grupo se "infiltre" noutro equipo cunha posible dobre finalidade: axudar ao grupo ou aprender del para transferir o adquirido ao equipo propio.
- É recomendable ter asignadas algunhas funcións, que deben ser rotatorias. Ao longo do curso todas/os deberían pasar por todas:
    - **Coordinador/a**: Como a mesma palabra indica, coordina o traballo, os debates internos do grupo, a liña que consensúen seguir, … Tamén pode actuar coma **voceiro/a**
    - **Secretario/a**: encargado de cubrir diariamente a Ficha de rexistro das sesións de traballo (dispoñible en pdf e documento editable no apartado Materiais): previsión de traballo para a sesión, contido traballado durante a sesión, resultados acadados e propostas para a seguinte sesión, ademais das observacións/avaliación da sesión.
    - Outras funcións: encargado/a do material, axudante.

Mais non poderemos acadar o obxectivo se non activamos a **curiosidade, a emoción**, incluso a sorpresa. Finalmente, perseguiremos, como xa apuntamos, a planificación de estratexias, a metacognición e a transferencia de coñecementos, sempre co paso previo dos procesos avaliativos que vaian mellorando estruturas intelectuais e emocionais.

En cada un dos proxectos propostos tentaremos seguir unha estrutura metodolóxica constante, establecendo unha secuencia que presente unha cuádruple vertente:

1º. **Cara ao exterior**: volcámonos cara ao mundo, tentando de converter esta fase nunha motivación emotiva e cognitiva, por esta orde.
    a. **Presentación e contextualización**: oral e visual
    b. **Que sei? Que quero saber?** Achegámonos ao tema de traballo dunha maneira cuasi-intuitiva e espontánea, para pasar a facelo dun xeito máis metódico.

2º. **Cara a obxectivación**: **Buscamos datos e información, investigamos, achegámonos á realidade de xeito obxectivo**. Traballamos con contidos curriculares, profundamos a modo de **investigación planificada**. Analizamos táboas de datos, gráficos, mapas, información escrita sobre moi diferentes aspectos

3º. **Cara á interiorización**: O alumnado fai súas as aprendizaxes sociais de forma activa, exprésaas e reconstrúeas, reordenando a realidade desde a súa perspectiva e coñecemento. É fundamental a compoñente creativa, reflexiva e crítica. Os produtos finais son básicos, **expresámonos e comunicamos a través de produtos finais propios que reelaboren o seu coñecemento previo**. Os procesos de avaliación (auto e co-avaliación) completan este proceso, cunha retroalimentación constante.

4º. **Cara á socialización**: Provocamos unha interacción dinámica na que educadores, alumnado e sociedade temos unha función específica e imprescindible:
    a. O educador "provoca" coa súa planificación educativa o encontro entre alumnado e sociedade, o mundo exterior.
    b. O alumnado traballa con dinámicas de grupos, traballo en equipo, colaborativo na procura e tratamento de información sobre o que lle rodea. Equipos de traballo de 4 alumnos/as, cun mínimo de tres e un máximo de cinco.
    c. A sociedade e o mundo exterior aporta lugares, situacións, historias e experiencias vitais, encontros e desencontros, problemática …

En todas as fases de traballo se proporcionan guías e modelos teóricos, fichas de seguimento de traballo (tanto por parte do profesor coma do alumnado), apoios (exemplos, modelos, guías de elaboración …) e rúbricas de avaliación. Na infografía da páxina seguinte expóñense as fases nas que se dividen as secuencias didácticas (investigación, análise interpretación, selección e síntese, estruturación e organización, comunicación) coas actividades e tarefas correspondentes, así como a cuádrupla vertente metodolóxica apuntada: cara o exterior, obxectivación, interiorización e socialización.

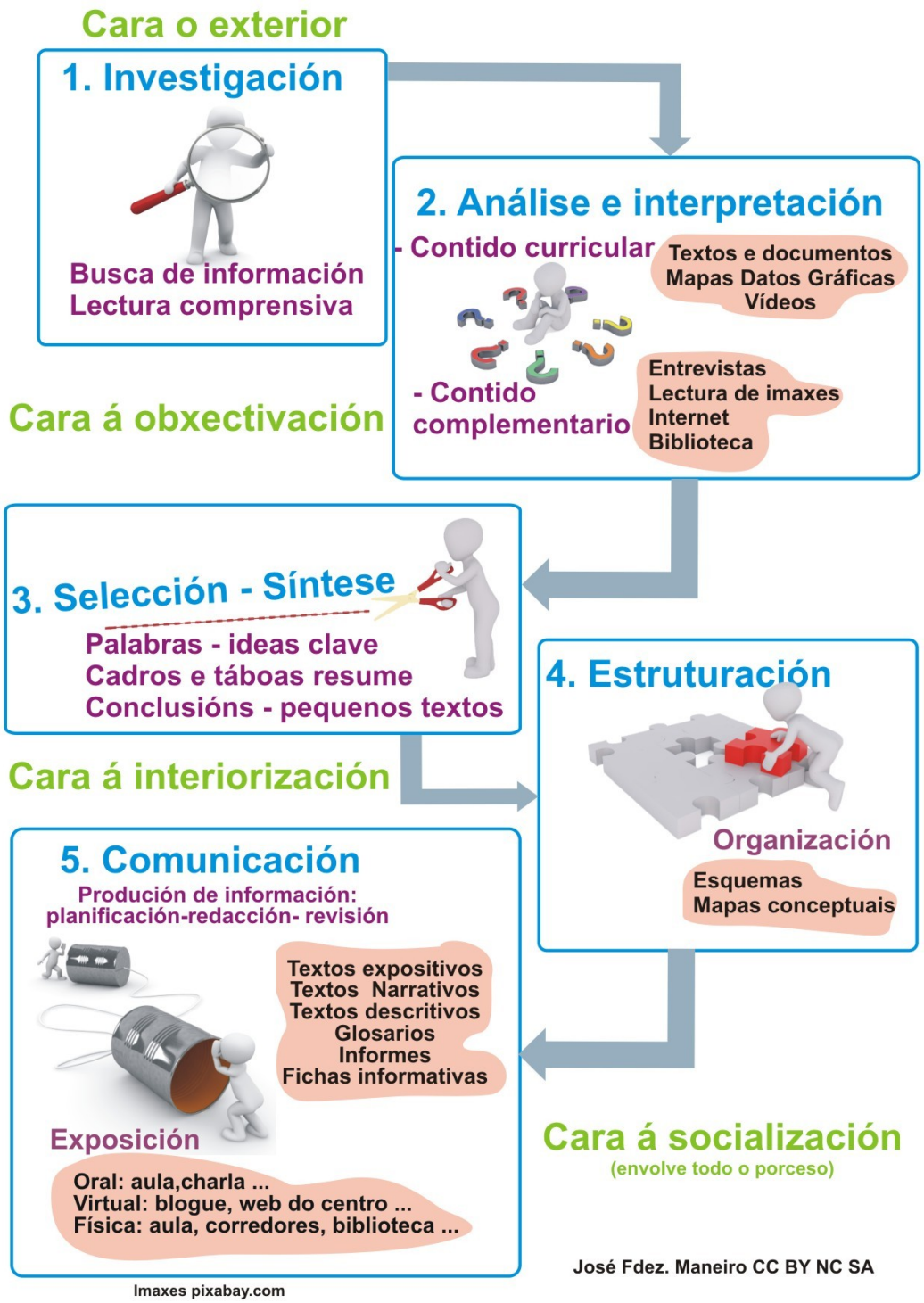

4. As fases de traballo

Establecemos en cada unidade unhas secuencias didácticas cunha tripla vertente: Contido curricular, Actividades interactivas e Proxectos.

Ademais, preténdese que as catro unidades didácticas formen un proxectos común (realmente, engadíndolle os problemas demográficos e os movementos migratorios, xunto ao proceso de urbanización, proxectos xa desenvolvidos en outras dúas unidades didácticas do mesmo autor, e que se poden atopar no banco de recursos de Abalar)

Deste xeito, todo o traballado en canto a organización política, economía, globalización, desigualdade, sostibilidade (+ demografía e urbanización) desembocaría no último proxecto no que o obxectivo principal é desenvolver un texto argumentativo no que tenten respostar á cuestión "É posible outro xeito de vida?"

4.1. Primeira fase: O contido curricular propio de cada unidade.

Esta primeira fase de traballo, en todas as unidades, consta dun achegamento inicial ao que sabe e quere coñecer o alumnado, que nos leve a un sinxelo esquema / mapa conceptual de ideas.

O profesor/a xoga un papel fundamental nesta primeira parte, dirixindo e focalizando este diálogo - debate inicial. Non estaría mal deixar moi claro o esquema de contidos que se vai desenvolver e as ideas clave nas que se vai traballar.

Propoñemos unha lectura atenta e individual de cada apartado. Durante o traballo nos proxectos terán que recoller, e tratar, información neste apartado. As actividades interactivas obrigarán a ler e consultar o contido curricular da unidade.

4.2. Segunda fase: Actividades interactivas

Nas catro unidades didácticas temos 112 actividades en total. Unha forma de condicionar a lectura do contido curricular é combinar esta coa elaboración das actividades interactivas que se propoñen en cada unidade. Estas fan un repaso a fondo do contido curricular correspondente. Hai unha chea delas repartidas por toda a unidade; están indicadas como "Actividades" e intégranse en "Paquetes de actividades" que inclúen unha autoavaliación (ver Manual de Uso)

4.3. Terceira fase: Proxectos.

Os proxectos son a cerna fundamental das unidades. Xa o apuntamos anteriormente (ver metodoloxía): Nos proxectos créanse os conflitos cognitivos necesarios para que, a través de secuencias didácticas moi marcadas e con coherencia interna (interdisciplinares coas linguas galega e castelá), cheguen á elaboración dun produto final que comunique o investigado, analizado, calculado, esquematizado, sintetizado, reordenado …

Contamos cos táboas de contido (en pdf e documento editable) que nos axudarán na análise e síntese dos contidos a traballar, ademais de guías de traballo para elaborar mapas conceptuais, infografías, presentacións orais, comentarios de imaxes e gráficas, liñas do tempo, ademais de elaboración de textos expositivos e argumentativos (ver apartado Guías)

Podemos consultar o proxecto correspondente a cada unidade no apartado Proxecto. En resumo, en cada unidade propoñemos os seguintes proxectos:

A organización política

1. O primeiro proxecto de traballo é realmente dobre: **"A organización política. O Estado" e "A organización política e territorial do Estado Español"** En resume, partindo do que sei e quero coñecer, analizamos a información, facemos unha selección e síntese de contidos para elaborar un mapa conceptual. Finalmente elaboramos un texto expositivo, de xeito individual, para cada parte. Para isto deixaremos 2 sesións de clase (máximo 3) para redactar o texto, utilizando como base só o mapa conceptual e os anexos que no seu caso elaborasen.
2. **A diversidade do Estado español: contraste e diferenzas entre as CC.AA.** Elaboración dunha infografía.
3. **A Unión Europea.** Elaboración dunha infografía sobre a Unión Europea.

A actividade económica

1. **Glosario /Dicionario ilustrado de economía.** Consta dunha primeira fase de traballo en equipo e unha segunda de presentación individual do glosario.
2. **Os sectores económicos.** Traballar os contidos curriculares para despois elaborar un mapa conceptual e un texto expositivo. Para isto deixaremos 2 sesións de clase (máximo 3) para redactar o texto, utilizando como base só o mapa conceptual e os anexos que no seu caso elaborasen.
3. **Comentario dunha imaxe.** Aprenderemos a facer un comentario dunha imaxe en Xeografía.
4. **Comentario dunha gráfica.** Aprenderemos a facer un comentario dunha gráfica en Xeografía, neste caso económica.
5. **Infografía: A economía de España e Galicia.**
6. **Orzamento familiar:** Elaborar un orzamento familiar en diferentes condicións: parella xove, parella xove que quere ter fillos/as …

Globalización e desigualdade

1. **A globalización: un pouco de Historia.** Elaboración dunha liña do tempo da Historia da Globalización.
2. **Dobre mapa conceptual e texto expositivo sobre a Globalización e a Desigualdade.** Para isto deixaremos 2 sesións de clase (máximo 3) para redactar o texto, utilizando como base só o mapa conceptual e os anexos que no seu caso elaborasen.
3. **Exposición sobre os Dereitos Humanos:** Investigar sobre as violacións dos dereitos humanos no mundo, para logo elaborar un cartaz e facer unha exposición pública.

É posible outro xeito de vida? A sostibilidade.

1. **Respostar cun texto argumentativo á pregunta É posible outro xeito de vida?** Para isto deixaremos 3 sesións de clase (máximo 4) para redactar o texto, utilizando como base só o mapa conceptual e os anexos que no seu caso elaborasen.
2. **Exposición:** nela expoñeremos publicamente cartaces con palabras clave sobre o todo o contido traballado nas 4 unidades e un mini-texto final sobre el.

5. Avaliación

Os **procesos de avaliación** que se marcan **nas unidades didácticas**:

- **Sobre os proxectos:** van acompañados de rúbricas de avaliación (avaliación docente máis co e auto-avaliación do alumnado) Nas catro unidades podemos consultar e usar as seguintes rúbricas de avaliación:
-
    - **Texto expositivo**
    - **Texto argumentativo**
    - **Mapa conceptual**
    - **Infografía**
    - **Liña do tempo**
    - **Comentario dunha imaxe**
    - **Comentario dunha gráfica**
    - **Traballo sobre os Dereitos Humanos**
    - **Presentación oral**

Aspecto a avaliar	4 Excelente!!	3 Moi ben!!	2 Suficiente pero mellorable	1 Insuficiente
Estrutura	O texto ten título, subtítulo, parágrafo introdutorio, desenvolve os argumentos ordeada e claramente, e conclúe facendo unha síntese.	O texto ten título, subtítulo, parágrafo introdutorio, desenvolve os argumentos ordeada e claramente, e conclúe cun parágrafo final.	O texto está estruturado, pero falta algunha das partes.	O texto está falto claramente de estrutura.
Título	Orixinal, non copiado directamente da fontes de información, resume e reflicte claramente o contido do texto.	Orixinal, resumindo e reflictindo o contido do texto.	Resume e reflicte o tema principal.	Hai unha desconexión clara entre título e texto.
	Orixinal e completa a información do título			

- **Sobre as actividades interactivas:** levan integradas, como xa apuntamos, un informe de avaliación (actividades realizadas, intentos, erros, puntos acadados, data e hora de realización …)

17:02 h

Nº	Actividade	Execucións	Estado	intentos:	puntos:
1	Galicia	1		0	0
2	Galicia	0		0	0
3	Galicia	0		0	0
4	Galicia	0		0	0
5	Galicia	0		0	0
6	Galicia	0		0	0
7	Galicia	0		0	0
8	Galicia	0		0	0
			0 / 8		0

17:02 h

- **Sobre o traballo en equipo**: propoñemos unha Folla de rexistro de sesión de traballo do alumnado:

FICHA DE REXISTRO DAS SESIÓNS TRABALLO								
Membros do equipo			Coordinador/a	Secretario/a				
SESIÓN				*PREVISIÓN DE TRABALLO*	*CONTIDO TRABALLADO*	*RESULTADOS ACADADOS*	*PROPOSTA PARA A SEGUINTE SESIÓN*	*OBSERVACIÓNS / AVALIACIÓN*
Nº	DÍA	LUGAR	MATERIA					
1								
2								
3								

En resume, teremos así uns instrumentos de avaliación que nos permiten avaliar o traballo do alumnado nas súas dúas vertentes, individual e grupal.

No que respecta á **atención á diversidade,** podemos afirmar que o sistema de traballo (activo, colaborativo e cooperativo, …) permite avanzar a cada alumna e alumno ao seu ritmo, recibindo axuda non só do profesor/a senón, e sobre todo, dos e das compañeiras de grupo de traballo. Por outra parte, na primeira unidade (A organización política) preséntanse no apartado Máis unhas fichas de reforzo (editables e en pdf) que poden servir como exemplo de axuda no traballo curricular que se lles presenta. As Táboas de contido das diferentes unidades pódense adaptar na súa versión editable ao nivel competencial do alumnado que así o precise.